

750. OBLJETNICA DUBROVAČKIH DOMINIKANACA

Od 6. do 8. kolovoza 1976. godine hrvatski dominikanci su na svečan način obilježili 750. obljetnicu svog dolaska u Dubrovnik. Zanimljiv kulturno—religiozni program obuhvatio je i kratko predavanje o dominikanskoj prisutnosti u dubrovačkoj kulturi održano pod naslovom:

UDIO DOMINIKANACA U KULTURI DUBROVNIKA

Teško da se može nešto reći o značenju sedamstopenesete godišnjice osnutka dominikanskog samostana u Dubrovniku i udjelu dominikanaca u društvenom, kulturnom, političkom i vjerskom procvatu grada i republike, ako se izgube iz vida vrijeme i događaji koji su prethodili pojavi dominikanskog reda.

U XII. stoljeću javljaju se na Zapadu prvi osporavatelji „svijeta koji prolazi“. Protiv hijerarhijskih privilegija feudaliziranog rimskog kršćanstva ustaju propovjednici „religije bez klera i kleričke dominacije“: Flamanac Tanchelm, Bretonac Eon od Zvijezde, Henrik iz Lausanne, Arnold iz Brescie i drugi. Petar Valdes (1173.) pobornik je čistog evangelizma iz apostolskih vremena, a dualistički pokret albigeza, katara, patarena i bosansko—humskih krstjana najavljuje rat odveć institucionaliziranoj Crkvi.

U ovakvoj situaciji Crkva nastoji svoje evanđeosko poslanje prilagoditi novim društveno—povijesnim prilikama. Benediktinci, čiji se horizonti podudaraju s

duhovnim aspiracijama agrarno—feudalnog društva, ne mogu zadovoljiti intelektualnu znatiželju građanskog društva koje se tek rađa i traži jasnije i potpunije spoznaje o vjeri i ljudskom znanju. Trebalo je za takav posao pronaći propovjednike koji će svojim suvremenicima znati približiti evanđeosku poruku. Ovom pozivu Crkve odazvali su se Franjo iz Assisa i Dominik iz Calaruege, osnivači Franjevačkog i Dominikanskog reda, koji, odbacivši bogatstvo i vanjski sjaj, naviještaju siromašnog Krista ljudima željnim evanđeoske istine.

Za razliku od asiškog siromaha, sveti Dominik stavlja naglasak na propovijedanje i studij svetih znanosti. U njegovo vrijeme južna Francuska postaje poprištem oštih sukoba između katolika i pristaša katarskog krivovjerja. Sveti Dominik, uočivši razloge neuspjeha cistercitskih propovjednika, pa i samog svetog Bernarda, uviđa da je za uspjeh propovjedničke misije potrebna vrlo ozbiljna priprava. On osobno ne vjeruje u efikasnost sile i zbog toga osuđuje križarski pohod protiv albigeza. Godine 1209. naima križari Šimuna de Montfort masakriraju stanovništvo Béziersa uz odobravanje jednog cistercitskog propovjednika koji je navodno uzviknuo: „Pobijte ih sve, Bog će već prepoznati svoje“.

Da bi se Dominikovi drugovi što bolje pripremili za propovjedničku službu, šalje ih on na sveučilišta u Pariz, Bolognu i Oxford.

Konačni obrisi Dominikanskog reda zacrtani su 1220. godine na općem zboru kojem predsjedava sveti Dominik: studiju je

dana prednost nad redovničkim opsluživanjima; zakonodavna vlast odijeljena je od izvršne; potvrđen je primat propovjedničkog poslanja.

Vratimo se sada evropskoj političkoj sceni iz prvih desetljeća XIII. stoljeća. Neuspjeh križarskih ratova pogoršao je ionako krhke veze između carstva i papinstva. U nastojanju da dostigne veličinu Augusta i Justinijana, car Fridrih II. (1212.–1250.) traži saveznike u Bizantu i Saracenicima, dok se papa okreće nezadovoljnim kršćanskim masama i dalekom, iako kratkotrajnom, mongolskom savezniku.

Kroz to vrijeme dominikanci i franjevci rade na obraćenju iberskih (španjolskih) i sjevernoafričkih muslimana. Kad u tome nisu imali uspjeha, okreću se narodima dalekih azijskih prostranstava i odlaze propovijedati Evanđelje stanovnicima dalekoistočnih zemalja.

Krajem 1225. ili početkom 1226. godine, nekoliko dominikanaca svrati u Dubrovnik. Oni su naime napustili Apeninski poluotok s željom da Kristovu radosnu poruku prenesu narodima Dalekog istoka. Ove redovnike nadbiskup Arengerije nagovori da ostanu u Dubrovniku i tu utemelje samostan koji će postati polazištem njihove misionarsko-propovjedničke djelatnosti.

Povjesničari XVII. i XVIII. stoljeća bilježe da su se dominikanci nastanili u Dubrovniku između 1225. i 1228. godine. Iz relativno oskudnih povijesnih vrela može se zaključiti da je samostanska zajednica postojala 1226. godine. Već je 1249. godine imala svoga priora.

Gore spomenutim dominikancima, koji su došli iz Italije, dubrovački Senat poklanja crkvicu svetog Jakova i prostor na kojem se oni privremeno nastanjuju. Godine 1228. obitelj Palmotić daruje im crkvicu Uznesenja Marijina s kućom i vrtom izvan gradskih zidina. Na tom terenu dominikanci grade današnju crkvu i samostan koji dubrovačka republika, na zahtjev pape, opasuje zidinama.

Dubrovački je samostan prvotno bio inkorporiran u jedinstvenu hrvatsko-ugarsku dominikansku provinciju. Od godine 1248. dubrovačkim i drugim samostanima po Dalmaciji upravlja vikar „dalmatinske narodnosti”. Godine 1380. papa Urban VI. pripojio je dubrovački samostan novoosnovanoj dalmatinskoj provinciji.

Prema pisanju *Serafina Crijevića (Cerve)*, dubrovački su dominikanci tijekom XIV. i XV. stoljeća utemeljili više redovničkih kuća u Bosni, Srbiji i Crnoj Gori. Na području dubrovačke republike sagrađen je 1437. godine samostan svetog Križa u Gružu. Godine 1482. dubrovački plemić Nikola Zamanja gradi samostan svetog Nikole na Lopudu. Ovaj samostan služi dubrovačkim dominikancima kao zaklon u vrijeme epidemija.

Od godine 1487. dubrovački, gruški i lopudski samostan ujedinjeni su u samostalnu dubrovačku dominikansku kongregaciju. U sastav iste kongregacije ulaze i kasnije utemeljene kuće u Župi dubrovačkoj (1622.), Brocima (1628.), Vignju na Pelješcu (1671.) i Orašcu (1690.).

Padom dubrovačke republike prestaje djelovanje dubrovačke kongregacije čiji su samostani pripojeni obnovljenoj dalmatinskoj, danas hrvatskoj, dominikanskoj provinciji (1835.).

U XIII. stoljeću dubrovački dominikanci imaju *samostansku školu*. U isto vrijeme ne mali broj dubrovačkih dominikanaca polazi više teološke studije na raznim talijanskim učilištima i tada glasovito Pariškom sveučilištu.

Studij dubrovačkih dominikanaca bio je namijenjen odgoju vlastitog podmlatka, ali i pristupačan omladini iz dubrovačkih građanskih pa i patricijskih obitelji. Školski program, koliko nam je poznato iz starih zapisa, slijedi klasičnih sedam „slobodnih umijeća” („*artes liberales*”) koje obuhvaćaju literarni smjer (*trivium*), tj. gramatiku, retoriku i dijalektiku (logiku), i znanstveni smjer (*quadrivium*),

tj. aritmetiku, geometriju, glazbu i astronomiju.

Program „slobodnih umijeća” sadrži u srednjem vijeku opće elemente laičkog znanja koji služe kao uvod u viši stupanj studija teologije, prava i medicine. Predavanje počinje gramatičkom analizom teksta; zatim slijedi dijalektičko ili logičko „vaganje” pojedinih riječi i pojmova, kako bi se što lakše uočio njihov pravi smisao; nakon toga dolazi rasprava ili diskusija o izraženoj misli s obzirom na cjelovitost nauke. Nastavnik koji se u izvorima XIII. stoljeća naziva „*commentator*”, nadopunjuje autora teksta svojim osobnim mišljenjima. Ovo nadopunjeno tumačenje naziva se sentencijom. Izvornom tekstu dodaju se i komentari koji sadrže suprotna mišljenja. Na taj način lekcija, tj. komentar teksta odnosno nastavnikovo predavanje postaje stjecištem brojnih i raznolikih mišljenja, što je osnovni preduvjet za razvoj znanosti.

Krajem XV. stoljeća dominikanci osnivaju sličnu školu i u svom samostanu na Lopudu, a od 1621. godine upravljaju tzv. *ilirskim kolegijem*” u Monte Garganu (Italija), koji je bio namijenjen školovanju svećenika iz naših krajeva.

Sredinom XIX. stoljeća (1858.) dubrovački samostan postaje kućom studija dalmatinske dominikanske provincije. 1886. godine promaknut je u red generalnog studija s pravom podjeljivanja akademskih stupnjeva. Studij je prestao djelovati nakon prvog svjetskog rata, ali je obnovljen 1931. godine i do 1969. godine djeluje kao visoka dominikanska bogoslovska škola.

Knjižnica dubrovačkog samostana dokaz je plodnog intelektualnog rada dominikanaca i svjedok dubrovačke kulture prošlosti. Nestanak samostanskog arhiva lišio je historičare zanimljivosti vezanih uz postanak knjižnice koja je gotovo isto toliko stara kao i samostan.

Kao što se može zaključiti iz najstarijih sačuvanih kodeksa, dominikanci ispo-

četka uglavnom nabavljaju ili sami prepisuju djela koja im služe za osobnu teološku izobrazbu i svećeničku službu.

Provenijencija ovih rukopisa je različita. Dio kodeksa donijeli su sa sobom povratnici s inozemnih studija. Ne mali broj rukopisa knjižnica dobiva na poklon od građana koji dio svojih knjiga ili čitave biblioteke oporučno ostavljaju dubrovačkim dominikancima. Spomenimo ovdje primjer Jurja Kružića, mrkansko-trebinjskog biskupa, koji 1511. godine ostavlja dominikancima i franjevcima svoju privatnu knjižnicu s preko šest stotina vrijednih knjiga i kodeksa.

Velik dio rukopisa današnje samostanske knjižnice nastao je u talijanskim sveučilišnim centrima, dvanaest ih je francuske, tri hrvatske, dva engleske, jedan mađarske provenijencije itd.

Samostanska je knjižnica znatno porasla nakon izuma tiska (1455.), pa se već 1494. godine započelo s gradnjom nove knjižnice na drugom katu zapadnog krila samostana. Nova je knjižnica dovršena 1520. godine ali je teško oštećena za vrijeme potresa (1667.). Obnovljena je 1691. godine kada su knjige, oslobođene lanaca, stavljene u dvadeset i pet novih stalaža. Knjižni fond je pretrpio znatnu štetu za francuske okupacije (1806.—1814.). Tom prilikom nestalo je mnogo dragocjenih kodeksa i vrijednih izdanja. Godine 1859. knjižnica je smještena u zatvorene arkade nad južnim dijelom klaustara, gdje se i danas nalazi, a sadrži oko dvadeset tisuća svezaka, 217 iluminiranih rukopisnih kodeksa, od kojih neki potječu iz XI. stoljeća, i 239 prvotisaka (inkunabula).

Sadržajno bogatstvo knjižnice otkriva mnogovrsnu djelatnost dubrovačkih dominikanaca.

Oko godine 1233. *dominikanci dolaze u Bosnu*. Među prvim misionarima koji u Bosni i Humu polemiziraju s katarsko-dualističkim krstjanima (poznatijim našoj javnosti kao „bosanski bogumili”)

spominje se ime Mihaela Dubrovčanina. Da su dubrovački dominikanci bili aktivni u teološkim raspravama s predstavnicima Crkve bosanske, dokazuju i brojni protuheretički spisi katoličkih hereziologa i kontroverzista XII. i XIII. stoljeća, koji se i danas čuvaju u samostanskoj knjižnici. Ovdje mislimo prije svega na spis talijanskog dominikanca Monete iz Cremona „Protiv katara i valdeza” iz 1241. godine; zatim na „Pantheon” francuskog dominikanca Stjepana Bourbona de Belleville sa zanimljivim informacijama o najvažnijim katarskim i valdeškim sektama XIII. stoljeća; na „Različita djela protiv heretika, ponajviše valdeza i patarena” anonimnog pisca iz prve polovice XIV. stoljeća; konačno na danas izgubljeni rukopis „Summae quadripartitae” Alaina de Lille (1203.), u kojem ovaj glasoviti magister Pariške univerze pobija nauku katara i valdeza.

Serafin Crijević tvrdi da su dubrovački dominikanci imali jednu redovničku kuću na brdu Blažuj nedaleko od današnjeg Sarajeva. Isti autor navodi da je dubrovački dominikanac Ivan Uljarević u XV. stoljeću podigao više cenobija u Bosni i Srbiji. Ivan Stojković nastoji da na Bazelski sabor, kojemu je on bio animator, dođu i predstavnici Crkve bosanske. U svome nastojanju nailazi na razumijevanje Dubrovčana, koji mu 5. listopada 1433. godine razočarani javljaju da zbog ratnih prilika predstavnici bosansko-humskih krstjana neće doći na sabor.

U sedamipostoljetnoj povijesti samostana mnogi njegovi članovi prodičili su dominikanski red i grad Dubrovnik kao propovjednici, istaknuti teolozi, vješti diplomati i društveni radnici.

Daleko bi nas odvelo nabrajati ovdje znamenite dubrovačke dominikance. Sjetimo se stoga samo nekih, za kulturnu povijest Dubrovnika, značajnih imena. *Ivan Stojković* (1442.) i *Petar Gučetić* (1564.) s velikim uspjehom predaju na Pariškoj univerzi; *Serafin Bunić* (1486.) i

Toma Basiljević (1512.) predaju u Budimu i na dvoru kralja Matije Korvina; *Donat Đorđić* (1492.) je profesor tada glasovitog Sveučilišta u Padovi, itd. Između 1480. i 1540. godine na raznim evropskim sveučilištima studira preko osamdeset članova dubrovačke dominikanske kongregacije.

Ne mali broj dubrovačkih dominikanaca proslavio se na literarnom i znanstvenom polju. *Augustin Nalješković* (1527.) istaknuti je teolog Petog lateranskog općeg sabora. *Klement Ranjina* (1550.), glasoviti govornik, plodni teološki pisac i istaknuti diplomata uspio je 1538. godine uvjeriti papu Pavla III. i članove tzv. „svete lige” da je neutralnost Dubrovnika u ratu između Turaka i kršćanskih država najbolje rješenje ne samo za grad i republiku Dubrovnik nego i za čitav Zapad.

Grgur Budisalić (1551.) bavi se filozofijom, teologijom, astronomijom, pravom i medicinom kojoj posvećuje dvije zanimljive studije: „Adnotationes super medicinam per modum dialogi” i „Silva naturae sive observationes in historiam naturalem et rem pharmaceuticam”. *Ivan Krstitelj Resaver* (1851.) odlični je poznavalac Svetog pisma i uvaženi autor brojnih biblijsko-teoloških studija.

Na hrvatskom jeziku prvi se javlja *Arkandeo Gučetić* (XVI. stoljeće). *Rajmund Zamanja*, voditelj humanističke škole u dubrovačkom samostanu (1626.), objavljuje 1639. godine u Mlecima „*Nauka sa pisati dobro Latinskiem slovima riece jesika slovinskoga*”. Na hrvatskom pišu također Ignacije Aquilini, Arkandeo Kalić i drugi.

Dubrovački dominikanci stekli su mnogo zasluga kao jedni od pionira povijesne znanosti na tlu dubrovačke republike, osobito u vezi s pisanjem biografija glasovitih ljudi iz dubrovačke kulturne i literarne prošlosti.

Ambroz Ranjina (1490.–1550.) upućuje 20. kolovoza 1540. godine svom

prijatelju i redovničkom subratu Bernardu Getaldiću poslanicu s podacima o dvadesetdevetorici istaknutih dubrovačkih dominikanaca koju ovaj unosi u svoju redakciju „*Povijesti znamenitih muževa dubrovačke kongregacije*”. Oko godine 1560. *Lovro Vitetić* sastavlja svoj „*Katalog glasovitih muževa dubrovačke kongregacije*”. Prvu „*Povijest Dubrovnika*” tiskao je 1595. godine u Luki (Lucca) dominikanac *Serafin Razzi*, inače rodeni *Firentinac*. *Ambroz Gučetić* (1563.–1632.) izdaje u Veneciji 1605. godine „*Katalog glasovitih dominikanaca koji su se istakli na literarnom polju*”, u kojem je obradio 790 biografija poznatijih dominikanaca.

Nenadmašivi historičar i biograf Dubrovnika ostaje *Serafin Crijević–Cerva* (1686.–1759.). Njegov literarni rad počinje 1728. godine obradom 143 životopisa dubrovačkih dominikanaca. Djelo nosi naslov „*Iconotheca illustrium fratrum congregationis Ragusinae*”. Između 1728. i 1734. godine *Crijević* sastavlja povijest dubrovačke kongregacije pod naslovom „*Monumenta congregationis sancti Dominici de Ragusio*”. Svakom od pet stoljeća povijesti dubrovačkih dominikanaca posvetio je po jedan svezak. U međuvremenu sastavlja „*Život blažene Ozane iz Kotora*” i „*Povijest dubrovačke dominikanske knjižnice*”, u kojoj daje detaljan opis 318 rukopisa koje je knjižnica u to vrijeme posjedovala. Godine 1744. dovršava „*Povijest dubrovačke crkve*” u šest svezaka (*Sacra metropolis Ragusina*). Nešto ranije, tj. između 1740. i 1742. godine piše u četiri sveska svoje, možda najvrednije, djelo: „*Bibliotheca Ragusina in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur*”. U ovom značajnom djelu *Cerva* daje pregled dubrovačke književnosti do svoga vremena.

Ova bi retrospektiva sedamstope desetogodišnje povijesti dubrovačkog samostana ostala nepotpunom kad ne bismo, barem u kratkim potezima, ocrtali lik

najzaslužnijeg i najglasovitijeg dubrovačkog dominikanca *Ivana Stojkovića* (oko 1395.–1443.), koji je uz svoje obiteljsko ime uvijek dodavao „*de Ragusio*” – Dubrovčanin. Česi su ga zvali: „*Naš zemljak iz Dubrovnika, grada u Hrvatskoj*” (*conterraneus noster de Ragusio, quae est civitas in Carvattia*).

Njegovo se ime prvi put spominje u zapisniku dubrovačkog Velikog vijeća od 12. prosinca 1413. godine, koje odlučuje „*bratu Ivanu, reda braće propovjednika, dati od općinskog novca da bi mogao poći na studije*”. *Stojković* se sjetio darežljivosti rodnoga grada 8. studenoga 1420. godine u govoru koji je izrekao prigodom svoje doktorske promocije na Pariškom sveučilištu. Sačuvala se i njegova doktorska diploma, možda najstarija diploma koju je neki Hrvat postigao na nekom inozemnom sveučilištu.

Stojković se istakao kao sposobni predavač na Pariškoj univerzi koja ga 13. svibnja 1422. godine imenuje svojim predstavnikom da kod pape *Martina V.* i cara *Sigismunda* požuruje saziv i održavanje općeg crkvenog sabora koji bi se pozabavio pitanjima reforme Rimske crkve. Pariško sveučilište gleda obnovu Crkve u pojačanom koncilskom auktoritetu.

Na *Stojkovićevo* zalaganje papa je 23. travnja 1423. godine zakazao sabor u *Paviji*, ali se ovaj, zbog pojave kuge, preselio u *Sienu*. Sabor je zaključen 7. ožujka slijedeće godine a da se u pogledu crkvene reforme nije postiglo gotovo ništa. *Ivan Stojković* je na spomenutom saboru održao inauguralni govor, a u listopadu 1423. godine pokušao je snažnim govorom potaknuti saborske oce da se zamisle nad urgentnim pitanjem crkvene reforme.

Krajem 1424. godine *Stojković* se vraća u rodni Dubrovnik, gdje predlaže osnutak teološkog učilišta koje bi „*gradu bilo na diku*”. Nakon toga predaje na Sveučilištu u *Bologni*, a godine 1429. odlazi u *Rim* gdje mu se opet pružila

prilika da promiče stvari koncila. U jednom svom govoru poziva papu da „stvari odluku i sazove sabor”, što je ovaj prihvatio i početkom 1431. godine imenovao Stojkovića tajnikom i animatorom sabora koji se imao održati u Baselu. Stojkovićevo je zasluga da Baselski sabor radi po komisijama (npr. komisija za vjeru, reformu, opće poslove, mir itd.), a ne više po nacijama. Iz tog su vremena tri njegova značajna spisa: „Početak i odvijanje bazelskog sabora”, „Kako su Česi privedeni jedinstvu Crkve”, „Izveštaj carigradskog poslanstva”.

Stojković neumorno radi na tome da husiti dođu na sabor. Nauku o pričesti pod obje prilike izlaže na saborskim sjednicama od 31. siječnja do 11. veljače 1431. S tim u vezi nastaje i njegovo najznačajnije djelo: „Rasprava o Crkvi”. Ovaj teološki traktat predstavlja najviši domét katoličke ekleziologije u XV. stoljeću. Djelo se sačuvalo u dvije rukopisne verzije; jedna se čuva u Baselskoj sveučilišnoj knjižnici, a druga u Pariškoj nacionalnoj biblioteci.

Stojković ne misli isključivo na jedinstvo s Carigradom nego i s ostalim istočnim crkvama. Na sabor želi dovesti predstavnike bosansko-humskih krstjana.

Za Stojkovićevo boravka u Carigradu, kamo je stigao sredinom 1435. godine, dolazi do razdora na Baselskom koncilu: pristaše pape Eugena IV. odlaze u Firenzu, a pobornici koncilijarističkih ideja ostaju u Baselu. Kad su Grci doznali za izbor protupape Feliksa V., poslali su svoje poslanstvo na sabor koji je u Firenzi sazvaio papa Eugen IV. Razočarani Stojković vraća se u Basel. Ove uzbudljive događaje opisao je u svom „Izveštaju carigradskog poslanstva”. Iako se Stojković odlučio za liniju koncilijarista i Baselskog sabora, ipak je teško zamisliti da bi

bez njegovih pregovaračkih sposobnosti predstavnici Carigrada ikad došli u Firenzu.

12. listopada 1440. godine protupapa ga imenuje kardinalom. Posljednje godine života Stojković posvećuje pisanju. Iz tog su vremena dva njegova vrijedna spisa: „Predstavka o auktoritetu i odvijanju Bazelskog sabora” i „Rasprava o auktoritetu sabora i o njihovu održavanju”. Oba su spisa izraz Stojkovićeve koncilijarističkih stavova koje je zastupao do kraja života. Svoju bogatu knjižnicu ostavlja baselskom dominikanskom samostanu (19. srpnja 1443.).

Stojković je čovjek širokih pogleda, otvoren u raspravljanju, snažan govornik, teolog sinteze, vrstan diplomat, a iznad svega čovjek akcije koji za čitavo stoljeće nadilazi svoje suvremenike.

Život i rad Ivana Stojkovića karakterističan je primjer dinamizma dubrovačkih dominikanaca i njihova nesebičnog služenja Crkvi i Dubrovniku, koji im eto već punih sedamstopešest godina pruža svoje gostoprimstvo.

LITERATURA: A. Zaninović, Pogled na apostolsko-znanstveni rad dominikanaca u hrvatskim zemljama, pretiskano iz Bogoslovske smotre, Zagreb, 1917., str. 3.–26.; Th. Kaeppli – H. V. Shooner, Les manuscrits medievales de Saint-Dominique de Dubrovnik, Roma, 1965., str. 11–33.; F. Šanjek, Dominikanci u našim krajevima, Bogoslovska smotra, XXXVI, 1966., str. 712.–725.; S. Krsić, Congregatio Ragusina Ordinis Praedicatorum, Roma, 1972., str. 66.–201.; B. Duda, Ivan Stojković (prikaz za još neobjavljenu knjigu „Dominikanci jučer, danas i sutra”).

FRANJO ŠANJEK